



Croatica XVIII (1987) — 26/27/28 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

**Tonko Maroević**

**DRAGOCJENI ULOMAK GAZAROVIĆEVE  
»LJUBICE«**

UDK 886.2-1



*Osam sačuvanih stranica izgubljenoga izdanja pastorale Ljubica hvarskog pjesnika Marina Gazarovića (objavljene 1623. u Veneciji) nije, nažalost, dovoljno za potanju analizu i scenski život, ali dostaje da shvatimo kako je riječ o zanimljivom piscu na razmeđu renesanse i baroka (možda i s manirističkim svojstvima). Osobito je zanimljiva epizoda »mle-tačkog trgovca« Keka, humorno karakteriziranog makaron-skim (hrvatsko-talijanskim) govorenjem u stihovima.*

## I.

Pročitao sam negdje podatak da institucija »obaveznog primjerka« u Veneciji potječe od 1625. godine. Datum dostojan svakog poštovanja, koji svjedoči rano razvijenu svijest sredine o važnosti pisane i tiskane riječi. Međutim da su brižni mletački senatori i providuri požurili s takvom odlukom samo dvije godine, nehotec bi obilato zadužili hrvatsku književnost. U tom slučaju, naime, jamačno ne bismo uzalud tražili u Marciani primjerak zagubljenog »pastirskog razgovaranja« pod naslovom *Ljubica*, što ga je složio hvarski plemić Marin Gazarović i objavio za svojega boravka u Veneciji 1623. godine.<sup>1</sup>

Istina, spomenuti tekst nije posve nestao iz našeg vidokruga. Djelimično je sačuvan i zajednički uvezan s krnjim primjerkom drugoga Gazarovićeve djela *Murat gusar*, tiskanoga iste godine na istom mjestu. Ta zlosretna i dvostruko nepotpuna knjiga jedini je izvor naših spoznaja o Gazarovićevoj *Ljubici*, pa su u isti primjerak nužno zavirivali skoro svi koji su u posljednjih stotinjak i više godina pokušali nešto određenije reći o slabo prihvaćenom i nedovoljno poznatom piscu.<sup>2</sup> U formulacijama nismo uopće odmakli dalje od Armina Pavića, koji je solidno karakterizirao neke vrijednosti ulomka, ističući: »Ko bude sretniji od mene te naidje na podpune eksemplare ovih dviju drama, dopriniet će historiji drame veoma znamenit i zanimljiv dopunjak.«<sup>3</sup>

Takva sretnika još uvijek nema, premda je »fortuna« *Murata gusara* u međuvremenu postala mnogo konzistentnijom i razvijenijom. Utvrđeno je da osim zagrebačkoga, akademijskog primjerka (iz nekadašnje Kukuljevićeve zbirke) postoje još barem dva otiska istoga izdanja, od kojih se jedan čuva u trezoru splitske Naučne biblioteke, a drugi u knjižnici seminara beogradskog Filološkog fakulteta. Na temelju njih bilo je moguće sačiniti više-manje cjelovitu rekonstrukciju teksta i prirediti suvremeno izdanje, a prije toga i uvjerljivo zaključiti kako je Gazarovićev *Murat gusar* zapravo tek hrvatska verzija, odnosno u najboljem slučaju slobodni prijevod suvremene mu talijanske »morske baj-

<sup>1</sup> Potpuni je naslov izdanja: GLIVBIZA / PASTIRSKO / RAZGOVARANYE / SLOXENO / PO MARINV / GAZAROVICHIA / s time / Nikoliko Prigovarangi Gliubenih / ke slofi za meu/fritke Murata / Gusara Morskoga / koyi se mogu meu /svakim cinom i oude / prikazati, sa nikoliko ostalih Pi'an / Gliubenih Placnih i Veselih / Con Licenza de' Superiori & Privilegio / IN VENETIA, MDCXXIII. / Per Evangelij/ta Deuchua / In Galle delle Rasse.

<sup>2</sup> Danas se čuva u knjižnici Instituta za jezik JAZU u Zagrebu, pod signaturom III.10.

<sup>3</sup> A. Pavić, *Historija dubrovačke drame*, JAZU, Zagreb 1871, str. 25.

ke« *Il corsaro Arimante* (1610) vićentinskog pisca Lodovica Alear-dija.<sup>4</sup>

Dakle, dobitak je bio vrlo relativan. Doznali smo da je Gazarović više adaptator i priređivač negoli izvoran pisac. Uostalom, takav mu je status određivala i glavna utvrđenog i odavno poznatog opusa, to jest crkvena prikazanja, za koja i nije bilo odveć teško naći dalje ili bliže izvore.<sup>5</sup> Osim tematske ovisnosti o Bibliji ili različitim životima svetaca,<sup>6</sup> vjerojatno postoje i dugovanja s obzirom na način uprizorenja i dramturski raspored gradiva, ali takve »posudbe« dosad nisu precizno utvrđene.<sup>7</sup> Pouzdano je pak da se u građenju stihova — u pretežnoj monotoniji osmeraca, u povremenoj banalnosti rima, u topici religioznih usporedbi i u člankovitosti molitvenih formulacija — Gazarović bitno nadovezuje na iskustva prethodne, čak srednjovjekovne faze hrvatskog pjesništva, te asimilira govor i izraz uglavnom anonimnih stihotvoraca (valjda i famoznih »začinjavaca«).

Moramo, međutim, istaknuti da se naš autor svjesno ne kiti tuđim perjem već, kako znade i umije, lojalno priznaje pozaj-

<sup>4</sup> P. Kolendić, *Gazarovićevo »Murat gusar«*, Glasnik Skopskog naučnog društva II, Skoplje 1926, str. 153—157. Novo izdanje je priredio H. Morović, i to u dva navrata, u nevelikom vremenskom razmaku. Najprije je tiskana nešto skraćena verzija u časopisu »Mogućnosti«, Split 1970, god. XVII, sv. 6 i 7, a zatim integralno — također u dva nastavka — u časopisu »Čakavska rič«, Split 1974, god. IV, sv. 1 (str. 51—98) i 2 (str. 59—103). Do scenske provjere došlo je u Hvaru, gdje je djelo u reduciranom obliku praižvedeno na glavnom trgu 18. VII. 1971. od ekipe Hvarskog pučkog kazališta pod redateljskim vodstvom Marina Carića.

<sup>5</sup> Tri su pod njegovim imenom tiskana u knjizi *Stara hrvatska crkvena prikazanja*, koju je priredio M. Valjavac (JAZU, Zagreb 1893). Riječ je o djelima: *Prikazanje sv. Beatrice, Faustina i Simplicija bratje, Prikazanje života i muke svetih Ciprijana i Justine* i *Skazanje života sv. Guljelme, kraljice ugarske*. Četvrto, *Prikazanje slavnog uskrsnutja Isukrstova*, objavljeno je u istom svesku Starih pisaca hrvatskih (XX) kao anonimno, ali je na temelju novopronađena rukopisa P. Kolendić dokazao također Gazarovićevo autorstvo (*Ko je autor hvarskog Uskrsnutja?*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XXII, Beograd 1956, str. 262—264). Na suvremenu pozornicu dospjelo je samo *Prikazanje života i muke svetih Ciprijana i Justine*, prvi put prikazano 16. VII. 1963. na Dubrovačkim ljetnim igrama u režiji Božidara Viočića.

<sup>6</sup> P. Stevanović, *Izvor Gazarovićevo »Prikazanja života i muke svetih Ciprijana i Justine«*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XVI, Beograd 1936, str. 39—50.

<sup>7</sup> Stoviše, mogli bismo kazati da su nagađanja Pavića (nav. dj. u bilj. 3) i Valjavca (nav. dj. u bilj. 5) o mogućem utjecaju jedne starofrancuske drame na *Skazanje života sv. Guljelme, kraljice ugarske* nedovoljno utemeljena, a Trogrančičevo navođenje duhovne tragedije *La Giustina* stanovitog fra Bonaventure Moronea kao potencijalnog izvora *Prikazanja života i muke svetih Ciprijana i Justine* posve ishitreno (F. Trogrančić, *Storia della letteratura croata*, Roma 1953, str. 229).

mice. Za *Murata gusara* sam kaže u posveti da je »ovo Morsko Razgovaranje složio u naš naravski jazyk na način Gusara Latinskoga, u komu su imena viška a misto Vis«. Obraćajući se istom prigodom čitaocu, odnosno slušaocu, spominje »mnoga skladanja, koja su po mojoj pameti složena, kadgod u dil iz Latinskih izeta«. To se posebno odnosi na jednu dijalošku pjesmu, predviđenu kao međučin većem dramskom djelu, kojoj već u naslovu stoji: *Na način latinskoga varhu celovi*, a za koju je Fran Kurelac davno ustvrdio kako se oslanja na zbirku *Basia niozemskoga humanista* (i latinskog pjesnika) *Johannesa Secundusa*.<sup>8</sup>

Osvrnimo se sada na svezak u kojem je unutar istih korica neveliki ulomak *Ljubice* i oveći, središnji dio *Murata gusara* s raznim drugim priložima. Ta nehotična *miscellanea* nastala je spajanjem različitih sačuvanih stranica spomenutih Gazarovićevih djela, tiskanih inače u podjednakom formatu male osmine. Prvih osam stranica doista pripada izdanju *Ljubice*, pa je knjiga tako i evidentirana i katalogizirana. Iza naslovnog lista slijedi oduža, poetički i politički naročito zanimljiva posveta dubrovačkoj vlasteli i upraviteljima (na svjesnom tragu, dakle, ranijih hvarskih pisaca Lucića i Hektorovića), nakon koje je list s portretom pjesnika, kakav se nalazi i u izdanju *Murata gusara*.<sup>9</sup> Osmna je stranica ključna za poimanje cjeline, jer je na njoj otisnut popis osoba koje dolaze u tekstu nesuđene nam pastoralne komedije ili komične pastore. Etiketirani kao *Razgovaravci* navedeni su:

Dobrovolja starac  
Ljubdrag sin njegov  
Jelina žena Cvitka  
Ljubica vila  
Keko bnetaški trgovac  
Kodak pastir  
Slavogošća stara vila  
Cvitko pastir  
Stipko likar dubrovaški

Nažalost, devete stranice, na kojoj bi bio početak *Ljubice*, nema, a nema ni čitavog jednog sveščića, tako da se tekst nastavlja sa sedamnaestom stranicom. Od sedamnaeste do dvadeseti-

<sup>8</sup> F. Kurelac, *Runje i pahuljice*, Zagreb 1866—8, str. VIII.

<sup>9</sup> Potpuniji opis defektnog primjerka dali su A. Pavić (nav. dj. u bilj. 2). 3) H. Morović, u tekstu *Iz poezije Marina Gazarovića, »Mogućnosti«*, Split 1963, br. 9, str. 983—996, gdje uz karakterističan izbor pojedinih pjesama iz drugoga dijela knjige *Ljubica*, donosi također u cijelosti posvetu *Prisvitloj i privedroj Gospodi Vlastelom i vladavcem dubrovaškim, gospodinom i gospodarom svojim pridrazim*. Isti je tekst uvršten i u Morovićev svezak *Sa stranica starih knjiga*, Pododbor MH, Split 1968.

četvrte teče kontinuirano sama *Ljubica*, odnosno dijalozi i monolozi nekolicine aktera. Tih osam stranica ujedno su i jedini ulomak ovoga dramskog teksta. Dvadesetipeta stranica, naime, pripada već *Muratu gusaru*, a isto tako i svi sveščići i listovi zaključno sa stoidvadesetom stranicom. Na tom mjestu, međutim, ne završava svezak *Murata gusara*, defektan na kraju kao i na početku, nego se numeracija vraća na devedesetisedmu stranicu, ali ta — kao i sve ostale do posljednje, stotinučetdesetitreće — pripada drugom dijelu knjige *Ljubica*, u kojemu se — kako stoji u naslovu — nalazi »nikoliko prigovaranji ljubelih« i »nikoliko ostalih pisan ljubelih, plačnih i veselih«.

Na taj način upoznajemo barem bolje Gazarovića kao pjesnika. Zasluznoj Morovićevoj prezentaciji odabranih stihova dugujemo i prepoznavanje jednoga prepjeva iz Petrarce (sonet *Za učiniti osfetu i za u jedan dan*), prebačenog po običaju u niz od četrnaest dvostruko rimovanih dvanaesteraca.<sup>10</sup> Prethodno je Fisković opravdano bio upozorio i na neke elemente lokalnog ambijenta kao izvor nadahnuća, donoseći uz ulomke pjesama po prvi put i predgovor *Muratu gusaru*, koji je ne samo rijedak dokument rane hrvatske proze nego i svjedočanstvo opuštenog izraza specifično nadahnutog pisca.<sup>11</sup> Pjesme o viškom krajoliku i viškom vinu (*Kada travan i Napojnica kad se pije vino*) svojom poletnošću i svježinom doista spadaju u najžuž lirsku aktivu našeg »seičenta«.<sup>12</sup> Ostale su pjesme znatno konvencionalnije, bile one erotskoga ili epistolarno-društvenoga karaktera.<sup>13</sup> Dio te produkcije ima ipak stanovitu vrijednost, ako ne drugo kao doživljeni prilog za pjesnikovu biografiju.<sup>14</sup>

<sup>10</sup> H. Morović (nav. dj. u bilj. 9) i S. Petrović, *Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti*, Rad JAZU, 350, Zagreb 1968, str. 273.

<sup>11</sup> C. Fisković, *Gazarovićevo ljetnikovac u Visu*, »Hrvatsko kolo«, Zagreb 1946. (i poseban otisak s autonomnom paginacijom).

<sup>12</sup> Nažalost, nikada nisu uvrštene ni u jednu panoramu ili antologiju, premda to svakako zaslužuju. Za pjesmu o vinu kazat ćemo još da ide u niz odgovarajućih afirmativnih iskaza, što započinju od antičkih vremena a sežu sve do Joycea — za koga je zapisano kako je u Trstu često pohađao neku krčmu u kojoj se točilo baš viško vino (D.de Tuoni, *Un ricordo di Joyce a Trieste*, Scheiwiller, Milano, 1966).

<sup>13</sup> Među ovim posljednjima izdvajaju se, dakako iz specifičnih razloga, poslanica Jeronimu Mikeloviću, s apostrofom: »Dalmatinski jaziče lip...«, ili poslanica Ivanu (Tomku) Mrnaviću, napisana entuzijastički »želju tvoju kada ja čuh / ku imaš jezik naš slaviti / koji zvoni po sfem sfiti«.

<sup>14</sup> M. Tomasović u recenziji Morovićeve knjige (nav. dj. u bilj. 9), »Mogućnosti«, Split 1969, br. 3, str. 367, podsjeća na sličnost Gazarovićeve pjesme *U plač svoje kćere* sa slavnom Malherbeovom tužbaličom. Na drugom sam mjestu već povezao poslanicu *Čestitoj Domi Matijevića, picokari* s podatkom o krivici i kazni njegova sina Ivana,

Onih »nikoliko prigovaranji ljubelih« — kako sam autor tu- mači u naslovu *Ljubice* — »ke složi za meusritke Murata Gusa- ra Morskoga, koji se mogu meu sfakim činom i ovdje prikazati« zauzimaju stranice od devedesetisedme do stotinuipete. Iako su također četiri na broju, nemaju nikakve veze s četiri intermedija tiskana uz Aleardijeva *Il corsano Arimante*, kako je to pre- postavljao Morović, nego su razmjerno dugačka dijaloška nad- mudrivanja u kojima se uglavnom, što je ovdje nepreskočivo, kao protagonisti javljaju Ljubdrag i Ljubica.<sup>15</sup>

Definitivnu ocjenu čitave skupine od tridesetisedam Gaza- rovićevih pjesmotvora, sretno sačuvanih u jedinom tom krnjem primjerku *Ljubice*, trebat će dati kada jednom budu integralno ponovno objavljeni. Dosad ih je zapravo čitalo samo nekoliko književnih povjesničara, a i to češće iz kulturoloških i, reći ćemo, tehničkih negoli iz literarnih motiva.<sup>16</sup> Valjda je sazrelo vrijeme da se bez predrasuda pozabavimo i Gazarovićevim naizgled mar- ginalnim i tek receptivnim opusom. Neophodno će ga biti pri- rediti i za kolekciju »Starih pisaca hrvatskih«, kako je to još pred tri desetljeća na kraju svojega biografskog članka Berić poželio.<sup>17</sup>

Usprkos svim teškoćama i neizbježivim lakunama, uvjereni smo da Gazarović to zaslužuje. Obnavljajući poziv i potrebu za kritičkim izdanjem, na ovome mjestu donosimo sačuvani ulo- mak *Ljubice* u suvremenoj transkripciji — naravno, bez ikakvih pretenzija na obradu teksta, osim slobode ispravljanja najočiti- jih tiskarskih pogrešaka. Jednostavno, čini nam se iznimno poti-

T. Maroević, *Gazarovićevo »ribarsko prigovaranje«*, »Dubrovnik«, Dub- rovnik 1971, br. 3 (sada i u knjizi *Dike ter hvaljenja*, Logos, Split 1986, str. 72). Dragocjenu građu o životopisu pjesnikovu, sa svom re- levantnom dotadašnjom bibliografijom, prikupio je D. Berić, *Prilog biografiji pjesnika Marina Gazarovića*, Prilozi povijesti otoka Hvara I, Split 1959, str. 73—86.

<sup>15</sup> H. Morović (nav. dj. u bilj. 9, str. 984) omaškom spominje Dall' Ongara kao autora pastorale *Il Corsaro Arimante*, te također pogrešno piše kako se na sva četiri meusridka odnosi Gazarovićeva napomena da su spjevani »na način latinskoga«, dok ona zapravo stoji samo iznad drugoga meusridka (*Varhu celovi*), identificiranog još od Ku- relca kao prepjev Johanneses Secundusa (nav. dj. u bilj. 8). Aleardijevi intermediji su inače svi tematski povezani, i govore o sudbini izrugano- g Glauka, a predviđeni su i za glazbenu izvedbu, T. Maroević, *Lodo- vico Aleardi, pisac »gusara viškoga«*, »Mogućnosti«, Split 1971, br. 10 (sada u knjizi *Dike ter hvaljenja*).

<sup>16</sup> Uzeli su ih, primjerice, u zbir prilikom specijalistički orijenti- ranih proučavanja T. Maretić, *Istorija hrvatskog pravopisa latinski- jem slovima*, Zagreb 1889, str. 68—70 i M. Franičević, *O stihu hrvatske književnosti XVII stoljeća*, Rad JAZU, Zagreb 1973, knj. 362, str. 52 i 57.

<sup>17</sup> D. Berić, nav. dj. u bilj. 14.

cajnim i zanimljivim, vrijednim da uđe u neposredan kritički, književnopovijesni i teatrološki optičaj prije negoli u strogo filološke i tekstološke analize.

## II.

Prvi poznati nam čitatelj teksta, Šafařík, napisao je za *Ljubicu* da predstavlja »jednu vrstu pastirske igre u 5 činova u makaronskom stilu«, te da su od nje »bolje pridodate ljubavne pjesme«. <sup>18</sup> S obzirom na žanrovske uzuse i na ritam izmjene pri zora (»govora«) vrlo je vjerojatno zbivanje i bilo raspoređeno upravo u pet činova. Siguran zaključak ne možemo donijeti na temelju poznavanja nepune desetine čitavog teksta (raspoložemo, naime, s osam od devedesetak nekoć postojećih stranica), ali ekspozicija je tako tipična da smijemo čak deduktivno izvoditi zaplet i pretpostaviti daljnja događanja.

Kratak rezime sadržaja ulomka dao je već Pavić: »Mladi Ljubdrag ljubi vilu Lubicu, a pomaže ga u tom poslu Jelina, žena pastira Cvitka. U ovu se Jelinu zaljubi mletački trgovac Kodak, kojega nam prikazuje pjesnik komična sa svoga makaronskog govora, u kojem mieša talijanski i hrvatski.« Osim evidentnog lapsusa kojim je Keko postao Kodak, ovom bi sumarnom opisu bilo teško išta zamjeriti. Ali nije pravedno da to bude ujedno i najviše i najodređenije što književna znanost o *Ljubici* tvrdi i znade. <sup>19</sup>

Pitanje originalnosti, Ahilova peta Gazarovićeva statusa u našoj dramskoj povijesti, u ovom slučaju doista nije dominantno. Naime, iz jednoga čitavog i dva nepotpuno sačuvana prizora nije moguće, čini se, pronaći eventualni uzorak, neko djelo u koje bi se naš autor pri pisanju ugledao. Poznavajući njegovu praksu, međutim, nikako nije isključeno da je zagledao u koju onodobnu pastoralu, te da je fabula »sva izeta iz jednoga libra«. U jednoj kratkoj bilješci o piscu Bogišić je pripomenuo kako bi *Ljubica* mogla biti originalna, oslanjajući se valjda na zamjetljivost nekih autohtonih elemenata. <sup>20</sup>

S malo pretjerivanja, za nas je *Ljubica* književno originalna čak ako je i samo adaptacija. Jer ta bi adaptacija bila izvedena tako dosljedno i potpuno, s toliko leksičkih i sintaktičkih specifičnosti, da se nikako ne bi mogla svesti na ropsko oponašanje. Ako je, primjerice, lik mletačkog trgovca Keka i »skrojen« po ne-

<sup>18</sup> P. Šafařík, *Geschichte der südslawischen Literatur II*, Prag 1865, str. 177, citat prema Beriću, nav. dj. u bilj. 14.

<sup>19</sup> Uglavnom se samo ponavljaju Pavićeve rečenice, čak s karakterističnim spomenutim lapsusom; v. F. Trogranić, nav. dj. u bilj. 7.

<sup>20</sup> R. Bogišić, *Gazarović Marin*, Enciklopedija Jugoslavije, 3, str. 434. Uz prihvatljivu intuiciju originalnosti naveden je, međutim, i netočan podatak kako je *Ljubica* dodana »između činova« *Murata gusara*.

kom talijanskom literarnom modelu, sama činjenica da progovara u našoj sredini svojim regionalno obilježenim i kontekstualno deformiranim govorom daje mu novo i teško usporedivo značenje. Ideja naslovnog lika, lijepe čedne djevice i Dijanine sljedbenice, jamačno je posuđena (i iz više no jednoga predloška), ali je u svojoj konkretizaciji temeljitije vezana za prethodeću domaću tradiciju negoli na bilo koji mogući inozemni uzor.

Inače poznat kao metrički eksperimentator (piše stihove u svim kombinacijama od četiri do trinaest slogova), Gazarović u sačuvanom ulomku *Ljubice* nema prilike da se oblikovno razmaše. Služi se isključivo osmercem i dvanaestercem, ali treba znati da pritom dolaze do riječi svega četiri lika, a tko zna kako su se oglašavali ostali. Možda mu metričko variranje i nije ovdje neophodno za »diferenciranje scenskog udjela pojedinih 'razgovornika'«,<sup>21</sup> budući da se u istu svrhu služi drugim, snažnijim i uvjerljivijim sredstvom. Služi se, naime, plurilingvizmom, a vjerojatno i polidijalekatskim, aloglotskim elementima.<sup>22</sup>

Ne znamo kako je govorio Stipko, *likar dubrovaški*. Videći, međutim, kako Keko, *bnetaški trgovac* izrazito i dosljedno otkriva svoje podrijetlo, smijemo pretpostaviti da i druga izričita lokalna karakterizacija nije navedena slučajno i nije ostala bez posljedica po način njegova izražavanja. Benetovićeve transmisijske Držićevih komediografskih iskustava na Hvar mogla se održati još koju generaciju te potaknuti i našeg pisca (makar bio i u prevodilačkom ruhu) da se poigra s lokalnim i regionalnim značajkama govora, da olakša individualizaciju suprotstavljanjem nekih generičkih svojstava.

Kekov pokušaj prilagođivanja jeziku drugih likova, njegovo mimetičko posvajanje nekih sporednih elemenata hrvatskoga (kao i analogni napor Jeline) izvor su grotesknih i komičnih efekata. I danas nas nasmijava uspješna makaronska simbioza na talijanskoj, zapravo mletačkoj osnovi, s dobro poantiranim riječima: »Ma chi 'biti cosi cara? / Vu se lipo senza tara... Vu se una viril Donna / Jako como Amazona... Vu ste bolje ma dušica / Che nel miel la guzica...« Od sintakse do vokabulara, Kekova pohvala očigledno krupne Cvitkove supruge svojevrsna je parodija ljuvene udvornosti i već ishitrenoga trubadurskog odnosa prema ženi.

Vjerojatno će kontaminacija i kombinacija talijanskoga, venecijanskoga i hrvatskoga zainteresirati jednom i naše romaniste, koji će nam pružiti precizna objašnjenja o Gazarovićevu pozna-

---

<sup>21</sup> S. P. Novak, *Hrvatska drama do narodnog preporoda II*, Logos, Split 1984, str. 24.

<sup>22</sup> F. Čale, *Švaćanje jezika i aloglotski elementi u stilu Držićevih komedija*, u knjizi *Od stilema do stila*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1973.

---



vanju jezika i o tipologiji Kekova izražavanja. Posebno bi ih trebalo upozoriti na postojeću pomorsku terminologiju i mornarsku situaciju, kada Keko priča o nevoljama sa svojim »bragocom« i zakrpama na jedru. Zanimljivo je, dakako, i koje naše riječi on asimilira i prihvaća, te da li u tome ima kakve pravilnosti.

Kekovim udjelom, koji sam zauzima gotovo tri stranice i više od trećine sačuvanoga teksta, Gazarovićev dramski tekst zaslužuje posebno mjesto u hrvatskoj književnosti. Smješta se, naime, u neveliku grupu burlesknih, makaronskih pokušaja, koji su na našoj obali mogli računati na potpuno razumijevanje i čak posebnu naklonost publike. Ruganje sa susjedima samim njihovim medijem izražavanja rađa dvoznačnim, pa i dvostrukim užitkom. Takvi su više-manje suvremeni ironični stihovi Dubrovčanina Paskoja (Paše) Primovića upućeni Korčulanima, mletačkim podanicima, a sličan je na svoj način i *Derviš Stijepa Đurđevića*. Dosta, nije li Keko zapravo suputnik ismijanom Đurđevićevom junaku? Ako dolaze iz suprotnih i suprotstavljenih strana, javljaju se gotovo u isto vrijeme i svjedoče isto osjećanje ili isti stilski ukus.

Kad smo već kod Dubrovčana, čini se da je pretjerana Pavićeva opozicija Gazarovićevih i dubrovačkih pastorala. Naime, kaže naš povjesničar kako u *Muratu gusaru* i *Ljubici* »čini se... nema niti onih vrhunaravnih prikaza vilinskih, satirskih, i božanskih, kojih su dubrovačke igre pune«. »I u samih imenih — nastavlja on — nalazi se velika razlika prema dubrovačkim igram; mjesto stereotipnih idilskih Ljubmira, Ljubdraga, Radata, Radmila nalazimo kod Gazarovića starca Dobrovolju, Keka, Kodaka, Slavogošću vilu, Cvitka pastira, Murata, Ružu, Bogdana itd.«<sup>23</sup> Dovoljne su vile koje sam spominje (Slavogošća i Ljubica) i paradigmatički par iz teksta o kojem govorimo, pa da padne u vodu Pavićeva teza o nekakvom drugačijem odnosu hvarškoga pisca prema zbilji. Ljubdrag i Ljubica su inače i emblematska imena iz njegova pjesništva. U Gazarovića su česta pozivanja poput ovih: »Nu Ljubice, ma dušice...« ili »O ljubena lupežice, vrat mi sarce ti Ljubice« ili »Nu gledaj Ljubice parsi tokoj čelo«, a najduža pjesma čitavog njegovog kanconijera, od skoro stotinu stihova, naziva se *Pisam kom plače daljinu Ljubice*. Ako je Ljubica sinonim za (svaku) njegovu ljubljenu, s Ljubdragom se on sam katkada identificira.

Pjesma *Radi smarti vele poštovanoga, svitloga i čestitoga gospodina don Zanbatiste Rosanića, kanonika i vlastelina Karkarskoga* pisana je kao Ljubdragov pastirski govor, odnosno riječ je o oplakivanju pastoralnog pjevidruga. Vile, dijade, napeje i

<sup>23</sup> A. Pavić, nav. dj. u bilj. 3.

najade koje se tu spominju dokraja prebacuju zbivanje u irealni i stilizirani svijet. Donosimo nekoliko karakterističnih stihova iz te pjesme, kao zanimljiv primjer suživljenja realne toponomastike i mitske onomastike, ali i kao znak konvencionaliziranih sećentističkih atributa, kojima, eto, već ne izmiče ni nadgrobnica svećeniku:

Glas j' ov meu nami da Mosorska gora  
 Ča god verugami svezuje do mora  
 Plače, ma ti vira, mutne da su vode,  
 Za cića Pastira žalostni svi hode.  
 I pod spile Eko žalostno odgovara,  
 Lipljega ako ko vidil je do Hvara.

Ako je Gazarović, dakle, i svoj svakidašnji život doživljavao literarizirano i formalizirano, kako bi se mogao susprezati u verbalno koreografiranom svijetu pastirske igre? Takav je odnos prema zbilji doista maniriran, pa i maniristički, premda je repertoar tema i formalni instrumentarij iskaza zapravo već posve barokan.

Ranije uočenoj stilskoj trinomičnosti Gazarovićeva opusa (srednjovjekovlje — renesansa — barok) *Ljubica* pridaje jasan akcent na posljednji, najrazvijeniji sloj i slog.<sup>24</sup> Sprega kolokvijalnog i posve stiliziranog govora, miješanje uzvišenih i burlesk-nih elemenata, tvarnost jezika sa naglašavanjem lokalnih, provincijalnih inačica, s jedne strane, a korištenje neke postpetrarkističke koine, s druge — sve to govori nedvojbeno za baroknu fazu stvaralaštva. Česte etimološke figure (primjerice: »Ljubdraga, Ljubica, ljubčica za ljubav / zvat će se rozica«) i sintaktičke inverzije zaslužuju također podrobniju analizu u tom ključu.

Ne možemo hipotetički zaključivati što bi sve nama Gazarović značio da je tekst *Ljubice* kojom srećom sačuvan u cijelosti. Smijemo međutim kazati kako i ulomak dostaje da vidimo kako tom piscu ne pristaje uvijek pejorativ i deminutiv, kako ne staje sav u kriterije periferičnosti i zakašnjenja. Šenoinoj *Ljubici* jamačno se ova naša ne bi primaknula ni po teatarskoj vrijednosti ni po kulturološkoj funkciji, ali nemojmo previdjeti barem to da je nastala skoro dva i pol stoljeća ranije.

---

<sup>24</sup> T. Maroević, *Teatar Marina Gazarovića*, u knjizi *Dike ter hvaljenja*, Logos, Split 1986, str. 84—98, passim.

## MARIN GAZARVIĆ: LJUBICA

(17)

/Čin prvi, govor drugi/

/Ljubdrag/ Ovi biže koja : i ka me skončava  
Lipotom prez broja : koje vela slava  
Teče meu nami : ku uzvisit želim  
Gor pored Zvzdami : s' koje svedj dreselim

JELINA Blažena bi bila : tva lipa skladanja,  
Da bi dosgonila : visoka hfaljenja,  
Prilipe Ljubice : koja ovdj stoji  
Liplja od ružice : pri sfakom se broji  
Imam veliku slas : ljubljeniče pravi  
Čut nje prilipi glas : u ovoj daržavi,  
Ljubicu prilipu : ja ju sam vidila,  
Lipu u sfem kipu : kako sam t pravila.

LJUBDRAG Darži s ovak pastir : daju kad lip ljubi.

JELINA Stoga njoj ni nemir : da tko danke gubi  
Rit ću ti Ljubdraže : ni tak ni će biti  
Lip, koji će draže : Ljubicu ljubiti  
Kako ti ki moriš : i trudiš tvoj život,  
U plamenu goriš : da bi t daj plaćen pot  
Ki t teče niz čelo : kim lišca umiješ  
Rumena veselo : cić ke trudan iješ.

LJUBDRAG Jednoga želinja : i jedne naravi  
I nisu kako ja : /ovo je sud pravi/  
Čudno da ne more : život trudom mojim,  
Da ognjem ne gore : i ja koji gorim.

JELINA Čoviku sfaki sok : znaj ne daje lika,  
Od razlicih uzrok : dila su razlika,  
Rič stoji ovako : stvar znaj Božanstvena  
Ljubi se inako : ner umarla žena

(18)

Ti ljubiš Ljubicu, daržiš Ljubdraže nju  
Kakono Božicu, kako stvar vikovnju.  
Ljubiše nju ini, kako žensku glavu,  
Iščuć da prihini, tko Ljubice slavu,  
Daržeći Ljubicu, umarlu na sviti,  
Kakono rozicu, jutrom premaliti,  
I kakono oblak, maglu, vitar al dim,  
Ki letiv idu pak, istinu t brate dim,  
Ti ljubiš Ljubicu, svim ka je urešena  
A ja živinicu, s koje sam hranjena  
Tribuje mi pojt ča, ovce napojiti  
Vrime mi ne pušča, s' tobom govoriti.

LJUBDRAG Poškaj drago ime, još neće sunce zit  
Još Jele ni vrime, živine napojit.

JELINA Noć ne kaže sfitlost, oblak zrak ne daje  
Star već nima lipost, vrime ga skončaje.  
Tako ti razgovor ne pitaj od mene,  
Niti sladak govor nevoljne od žene,  
Tko j' ovoj Ljubdraže? nudri ga upitaj

LJUBDRAG      Obraz mu ne laže, inostranac je znaj.  
 JELINA        Toj mu kaže sfitu, oblišto tokoj hod.  
 LJUBDRAG      Daj da ga ispita, tko je: od nas kigod  
 JELINA        Ljubdraže, nu pitaj, tko je? i od kuda  
 LJUBDRAG      Ja ću ga iskusit znaj, Bog ti pomoz sfuda.  
                   Ča tva milost pride u ove planine,  
                   I od kuda ide, rec mi do istine.

(19)

KEKO           Govor treći  
                   Keko, Ljubdrag, Jelina  
 KEKO           Dobro dano mia speranza  
                   Dojdi ovde ti diro ča  
                   Scolta moje drag Pastiro,  
                   Presto ogni cosa diro,  
                   Non son miga un forfante  
                   Son Bnetaško Marcadante.  
 LJUBDRAG      Ja ga ne razumim, dil da je iz Bnetak  
 JELINA        Ja govorit umim.

LJUBDRAG      Isto ne naopak.

JELINA        Perche vien in queste gore?  
                   E kaminò tanto more?

KEKO           E son vegniu qua kupiti,  
                   De che possa mi dobiti  
                   Kavre, bravi, ovce, òvne,  
                   Pur che biti loro bone,  
                   Vake, voli, porci e skrofe,  
                   A far da nu delle prove  
                   Ma chi biti così cara?  
                   Vu se lipo senza tara,  
                   Vu se drago Amorosa,  
                   Nella vita gratiosa,  
                   Vu se una viril Donna,  
                   Jako como Amazona,  
                   Vu se donna de gran cura,  
                   Fosse velo, no paura,

(20)

KEKO           Al tasselon non me metto,  
                   Udilj schioppa il bragetto,  
                   Non posso reć se non vero,  
                   Sotto scotta son tenero,  
                   Vitar poco da duhati  
                   Bragat non pol mi daržati,  
                   Cara sia dimi suso.  
                   Questo è to lipo muso?  
 JELINA        Tvoj m' obraz čini mnit, i rić slatka tvoja  
                   Da jesi plemenit, i bogat prez broja.  
                   Istina glas teče, kripostna čovika  
                   Pravo te toj reće, da slove do vika  
                   Sa mnom neć dni gubit, ja sam prava žena,  
                   Pravo je znaj ljubit, čovika plemena,  
                   Ovo t' neću kriti, iza zlih oblaci,  
                   Mni mi se viditi Apolo da zrači  
                   Ovo muž nie moj, neg priatelj i drug  
                   I koliko brat broj, dostojan vernih slug.

Targovče bogati /na ti moja vira/  
 Žena ako ć znati, Cvitka sam Pastira  
 Pitaj u mene dar, ne ima toj blago  
 Čovik je znaj dobar, to mi e brate drago.  
 Potriba ako je, od njega tebi ka  
 Od mene tokoje, učinit ćeš sfaka  
 Dvorstvo ćeš imiti, od nas targofče prav  
 Raj jest učiniti tujininu ljubav,

LJUBDRAG Targovče, hoditi nemoj ti inamo  
 Jelinom služiti hotiše ti samo.

(21)

KEKO Brate moja mi ve credo,  
 Na ceri ga questo vedo,  
 Bon pro fazza caro fio,  
 Totto dobro core mio  
 Vu ste bolje ma dušica  
 Che nel miel la guzica,  
 Che le tenche nella brenta,  
 Che mescola in pollenta,  
 Benedetta cara fia,  
 Vu potesi braga mia,  
 Ke me drago sad igrati,  
 E na noge qua skakati.  
 El me drago, ch' el mario  
 Vaši sia un bel fio,  
 Sia tako gratioso,  
 Che non sia pur zeloso,  
 Mi vorave con vu biti,  
 Fin chi ovde stati htiti,  
 E starsene ovde techo  
 S tobon tvoje drago Checho.

JELINA Sunce k nebu steže : vap vlažan i studen  
 Ljubaf tva priteže : tač tvoja da budem,  
 Ne mog te ner ljubiti, kako sama sebe  
 Jer ne mog izgubit : ljubeći ja tebe,  
 Neć ljubi/ti/ nigda : sarce mo čovika  
 Kako tebe sada : sfim si ljudem dika.  
 Grem k stadu ja prosti : zagnat ga k vodici,  
 Zbogom tvoj milosti : i tvojoj družbici.

(22)

KEKO Pojte s Boge, ma dušica,  
 Mia draga Golubica,  
 An reci ga bi li znati?  
 Ki bi živin' htill prodati,  
 Sto tolori bih stratila,  
 Da bi kupi ča imila,  
 Te daruje anche à ti  
 Quel che će ti drago biti,  
 E da vero questo digo,  
 A zo de qua me destrigo.

LJUBDRAG Ja ću male cine : jaraj, ovan, dragi  
 Najt sfake živine : targovče moj blagi.  
 Naj' ću ti Pastira : živine ki t proda  
 Čovika od mira, staroga od roda  
 Koji s putom ide, i pravo žive znaj,  
 Od male beside, a nut pak ispitaј?  
 Hodi da mi zaman, tamo ne idemo,

KEKO

Najt ga domom na stan, zaran da pridemo.

Dio te fa cosi parlar,  
 Hoćemo li noi andar.  
 Mi te digo è non s' mato  
 Al sagramento ch' ho fatto.  
 Danaska se venturado  
 Ovo žene vele mlado,  
 Ovo žene vele lipo,  
 Tutta bella, mlada kipo.  
 Me se kaže amorosa,  
 Eburnea come rosa.

(23)

Certo mai la gondola  
 Me si kaži si umgela  
 Com' questa kara žena,  
 Vele lipo com' Elena,  
 Anche ti pur moj Pastore  
 Meni kaže tanto amore.  
 Orsù hodi, mi andemo,  
 Vegnio con vu e non temo.

Govor četvarti  
 Ljubica sama:

LJUBICA

U ovih ovd luzi, ja Ljubica stojeć  
 Ljubdraga u tuzi, vidih nepokojeć,  
 Hotih se sakriti, on da me ne vidi,  
 Ne htih ovde priti, već da me ne slidi,  
 U parsih znaj Ljubav, žestoka Ljubdraga  
 Mori, svej ne pristav, ja mu jesam draga,  
 Ljubdraže, dobro znaš, ti danke ne gubi,  
 Ljubica do danas, pastira ne ljubi.  
 Pri ću sama sebe, svak za nj pogubiti,  
 Ljubdraže, neg tebe, nikada ljubiti,  
 Nasliduj hoće l ko, ljuvene pokoje,  
 Ima Ljubav ako, naslajenje koje,  
 Taj život ne sladi, razgovoru momu,  
 Oganj znaj, ne hladi, na svitu ovomu.  
 Moja je misal stril, luk razgovor tokoj,  
 Kakono ište Vil, to mi e pravi pokoj,

(24)

I divljač biguču životom stiditi,  
 Imam želju vruću, živo pogubiti,  
 Bud košut po gorah, jelin i medvidi,  
 Divjači pri vodah ke, Ljubica slidi,  
 Bud meni moj luk zdrav, i tulica tokoj,  
 Udar mi stril uprav, razgovor ću imat moj  
 Vratit će se rike, na trag opeta njih,  
 Kadgod i va vike, Ljubdraga poljubih,  
 Vuk od janjac bižat, hart zeca strašljiva  
 Medvid će u moru stat, i žena karljiva  
 Umuknuti hoće, Dupin ć' u gori stat,  
 Zimi će cvast voće, i zimi će plod dat  
 Lubdraga, Ljubica, ljubčica za ljubav  
 Zvat će se rozica, kad pusti uzdah prav  
 Ovoj reci ne stani : cvit od divstva moga

Zavitah Diani, ne prigris/it/ toga,  
Odučih ja veće, temeljito ovoj vim  
K sarcu da mi neće, svakom očito dim.  
Pri nego prilika, u sarce m' ulize,  
Najt ćeš strili lika, sarce kad prorize,  
Košutah, i jelin, a duhu živiti  
I gorak će pelin, sladak sok činiti  
Prez valov će more, i neslano biti,  
Ribe će prik gore, po suhu hoditi,  
I kad bih ja Vila, ovoj neću kriti  
Ino ja hotila, koga god ljubiti  
Ljubdraga bih htila, stisnut k' sarcu momu  
Njega bih ljubila, pri sfakom inomu.

ZUSAMMENFASSUNG  
EIN WERTVOLLES FRAGMENT GAZAROVIC'S *LJUBICA*

Der Hvarer Dichter Marin Gazarović (um 1575 — 1638 (?)) hatte nicht viel Glück mit seinem literarischen Nachlaß, so daß ihm weder die Geschichte noch die Kritik die gebührende Beachtung geschenkt haben. Der erhaltene Teil seines Werks ist noch nicht vollständig wissenschaftlich aufgearbeitet, und viele seiner Gedichte, sowie Teile seiner Pastorale sind seit seinen Lebzeiten, bzw. seit der Ausgabe von 1623, nicht wieder gedruckt worden. Andererseits steht fest, daß einige seiner Mysterienspiele Variationen älterer italienischer Vorlagen darstellen, daß einige seiner Gedichte Nachdichtungen aus Petrarca und Johannes Secundus' Werken sind, sowie daß sein umfangreichstes Werk — die Pastorale *Murat gusar* — nur eine freie Übersetzung von Alleardi's dramatischem Märchen *Il corsaro Arimante* ist.

Ein Fragment seiner zweiten Pastorale *Ljubica* besteht aus insgesamt zweieinhalb Szenen und führt nur vier der angekündigten neun Charaktere ein. Es ist nicht möglich, auf dieser Basis über seine eventuelle Originalität zu urteilen; was die Handlung betrifft, dürfen wir ohnehin nur schließen, daß sie völlig konventionell ist. Der Sprachgebrauch einzelner Charaktere — vor allen anderen ist hier Keko zu nennen, der sich als »Venezianischer Kaufmann« bei den übrigen Gesprächsteilnehmern, die sich des Kroatischen bedienen, einzuschmeicheln versucht, indem er eine interessante Mischung aus seiner Muttersprache und des Kroatischen verwendet — zeugt von einer gewissen Lebendigkeit des Ausdrucks und einer Angemessenheit der syntaktisch-lexikalischen Interventionen, welche die Ebene einer eventuellen Übersetzung überlagern. Das Fragment »Ljubica« ist also ebenfalls geeignet, unser Bild vom künstlerischen Profil Gazarović's zu erweitern, wenn wir ihn aus dem halbanonymen, mittelalterlichen Geist der Mysterienspiele lösen und hin zur renaissance-barocken (potentiell auch manieristischen), kreativen Symbiose — wenn nicht gar Synthese — rücken.